

Militairen tegen burgers

Een politieke analyse van krantenberichten over de slag bij Jutphaas in 1787

Chris Bekkenk

In de jaren 1780 heerste er grote politieke verdeeldheid in de Nederlandse Republiek. Steeds meer burgers keerden zich tegen het corrupte bestuur van de stadhouder en zijn regenten. De opstandelingen, die zich “patriotten” noemden, organiseerden zich in verschillende steden in exercitiegenootschappen, een soort burgermilities. Naarmate hun invloed groeide lukte het de patriotten om in meerdere steden het stadsbestuur af te zetten en te vervangen met een eigen, democratisch bestuur. Als reactie op deze aantasting van zijn gezag verzamelde stadhouder Willem V zijn legermacht om de opstandige steden terug te veroveren. In de nacht van 9 op 10 mei 1787 ontmoetten het stadhouderlijke leger en de patriotse burgermilitie van de stad Utrecht, wat in patriotse handen was gevallen, elkaar bij Jutphaas, een dorp ten zuiden van Utrecht. De troepen van Willem V wilden met een mars op Utrecht deze stad ontdoen van haar anti-stadhouderlijke stadsbestuur.¹ De confrontatie eindigde met een patriotse overwinning en was met maar drie doden op het eerste gezicht weinig betekenisvol.² De slag betekende echter het begin van een ware, al zij het kortdurende, burgeroorlog. De burgers van de Republiek konden later over deze gebeurtenis lezen in één van de vele rondgaande kranten. In de jaren 1780 raakten de meesten kranten politiek gelieerd in het conflict tussen de Oranjegezinden en de patriotten, waardoor het nieuws dat door de burgers ontvangen werd partijdig was.³ Dit roept de vraag op hoe deze politieke voorkeur tot uiting kwam in de gepubliceerde krantenberichten.

In de politieke geschiedschrijving rondom de Nederlandse revolutie nemen de media een bescheiden plaats in, waar deze soms helemaal niet aan bod komt.⁴ Een uitzondering hierop is het boek *De Nederlandse revolutie: Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* van politiek historicus Joost Rosendaal, waarin hij wel

1 Joost Rosendaal, *De Nederlandse revolutie: Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* (Nijmegen 2005) 48-49.

2 Olaf van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)* (Amsterdam 2017) 218-226.

3 Niek van Sas, ‘The Netherlands, 1750-1813’, in: Hannah Barker en Simon Burrows red., *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760-1820* (Cambridge 2002) 48-68, aldaar 56-60.

4 Zoals in Olaf van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog*, waar de Nederlandse revolutie vanuit een militaire dimensie benaderd wordt.

grote aandacht heeft voor de invloed van de media op het politieke landschap ten tijde van de Bataafse revolutie. Hij merkt op dat de politisering van de media polarisatie met zich mee bracht en dat er ook sprake was van verregaande demonisering van de ander. Wat opvalt is dat de bronnen van Rosendaal voornamelijk bestaan uit tijdschriften, pamfletten en spotprenten, terwijl kranten onderbelicht blijven.⁵ De voorkeursbehandeling voor tijdschriften, pamfletten en spotprenten is begrijpelijk aangezien deze bronnen meer opiniërend waren en dieper op hun onderwerpen in konden gaan dan de minder pagina's tellende kranten.

De historiografie rondom nieuwsverspreiding tijdens de Nederlandse revolutie heeft eenzelfde voorkeur voor tijdschriften. In de in 1987 verschenen bundel *Voor vaderland en vrijheid: De revolutie van de patriotten* schreef politieke-cultuurhistoricus Niek van Sas een bijdrage genaamd 'Opiniepers en politieke cultuur' waarin de revolutie bekeken wordt vanuit tijdschriften en materiële cultuur.⁶ In dit werk merkt Van Sas op dat de media een vormend effect hadden op hun lezers. Kranten spelen in het werk van Van Sas echter geen rol. Recenter, in 2008, verscheen de bundel *Stookschriften: Pers en politiek tussen 1780 en 1800* met literatuurhistoricus Pieter van Wissing als redacteur.⁷ In deze bundel, met als thema mediageschiedenis tussen 1780 en 1800, hebben verreweg de meeste bijdragen een tijdschrift als onderwerp, terwijl er maar enkelen een krant als onderwerp hebben. Alle bijdragen leggen daarnaast een grote nadruk op de persoonlijke levens van de uitgevers en schrijvers van de bladen en de ontstaansgeschiedenis en levensloop ervan. Een onderzoek gericht op de samenhang van meerdere kranten ontbreekt en de daadwerkelijke inhoud van de bladen wordt ook niet uitvoerig behandeld.

Een onderzoek dat kranten wel degelijk in de hoofdrol zet werd geschreven door Niek van Sas in 2002.⁸ In het artikel 'The Netherlands, 1750-1813' beschrijft hij de ontwikkelingen die kranten in de late achttiende eeuw doormaakten. Zo merkt hij onder andere op dat kranten in de jaren 1780 een sterk politieke lading kregen, terwijl kranten voorheen juist gekenmerkt werden door hun neutraliteit. Uitgesproken patriotse kranten werden echter verboden vanaf de orangistische restauratie in 1787. Hoe deze politieke lading precies

5 Rosendaal, *De Nederlandse revolutie*, 115-178; De enige krant die genoemd wordt is de *Duinkerksche Historische Courant*, een krant die na de orangistische restauratie in Frankrijk werd uitgegeven door patriotse vluchtelingen.

6 Niek van Sas, 'Opiniepers en politieke cultuur', in: F. Grijzenhout, W.W. Mijnhardt en N.C.F. van Sas red., *Voor vaderland en vrijheid. De revolutie van de patriotten* (Amsterdam 1987) 97-130.

7 Pieter van Wissing red., *Stookschriften: Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008).

8 Van Sas, 'The Netherlands, 1750-1813'.

naar voren kwam in de inhoud van de kranten van de jaren 1780 is een vraag die onbeantwoord blijft.

Ondanks de begrijpelijke voorkeur voor tijdschriften mag de invloed van kranten niet worden onderschat en zal de historiografie rondom nieuwsverspreiding in de patriotse tijd geholpen zijn bij meer onderzoek over kranten, zodat een completer beeld van media in de achttiende eeuw kan worden geconstrueerd. Ook kranten hadden immers net zoals tijdschriften een vormende invloed op hun lezers. Daarom zal in dit paper de politieke inhoud van meerdere kranten in de hoofdrol staan aan de hand van hun berichtgeving over de slag bij Jutphaas (ook wel de slag bij Vreeswijk genoemd).

De slag bij Jutphaas is een geschikte casus omdat kranten destijds veel over dit onderwerp hebben bericht. Het aantal beschikbare kranten via Delfher is zeer ruim: in de week na de slag zijn er elf verschillende kranten waarvan meerdere edities beschikbaar zijn, hiervan is er één Franstalig en deze zal daarom niet in dit onderzoek worden meegenomen.⁹ Toch zijn er ook enkele kranten afwezig, zoals de *'s-Gravenhaegsche Courant*, die door Van Sas juist wordt benoemd als typisch orangistisch.¹⁰ Orangistische kranten zijn ondervertegenwoordigd: zo zijn van de tien Nederlandstalige kranten slechts twee orangistisch.¹¹ Van de overige acht hield enkel de *Amsterdamsche Courant* vast aan neutrale berichtgeving en was de rest patriots.¹² Het lijkt me beter om, ondanks het grote aantal, alle patriotse kranten mee te nemen in het bronnencorpus, om zo een zo volledig mogelijk beeld van de patriotse berichtgeving te krijgen. De bronnen die ik voor dit onderzoek gebruik komen uit de periode van donderdag 10 mei tot zondag 20 mei 1787.¹³ Dit is een tiendaagse periode waarin kranten veel over de slag schreven. Door de lange tijdspan blijft het onderzoek niet beperkt tot enkel de eerste reacties. In deze tijdsperiode zijn er 63 artikelen beschikbaar die over de gebeurtenissen rond de slag gaan.

Partijdigheid in kranten kan op verschillende manieren naar voren komen. In dit paper zal ik de partijdigheid in de krantenartikelen vanuit drie verschillende invalshoeken analyseren. Als eerste zal ik kijken naar de vorm en totstandkoming van de artikelen, oftewel de plaatsing van de berichten binnen

9 Dit betreft de *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*.

10 Van Sas, 'The Netherlands, 1750-1813', 61.

11 Dit zijn de *Geldersche Historische Courant* en de *Leeuwarder Courant*; Orangistische media voerden een ongelijke strijd tegen de patriotse media, zie bijvoorbeeld: Pieter van Wissing, 'De post naar den Neder-Rhijn: een 'mission impossible'', in: Pieter van Wissing ed., *Stooschrijven: Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008) 37-58.

12 Dit zijn de *Groninger Courant*, *Hollandsche Historische Courant*, *Leydse Courant*, *Nederlandsche Courant*, *Oprechte Haarlemse Courant*, *Oprechte Nederlandsche Courant* en de *Utrechtsche Courant*.

13 Op zondag verschenen er geen kranten.

de krant, de snelheid waarmee het nieuws in de kranten verscheen en de hoeveelheid berichten. Als een krant meer en langer over een bepaald onderwerp schrijft, laat dit zien dat de redacteur het onderwerp belangrijk vindt en dat hij er graag over schrijft.¹⁴ Aangezien de slag bij Jutphaas een patriotse overwinning was, is het logisch dat patriotten hier liever over berichtten dan de orangisten. Ook de snelheid waarmee een nieuwsbericht wordt afgedrukt zegt iets over hoe graag een redacteur iets wil vertellen.¹⁵ Als tweede zal ik kijken naar de inhoud van de berichten en de feitelijke informatie die de kranten geven vergelijken om erachter te komen of de berichtgeving over de slag onderling verschilt. Zo zouden kranten gevoelige informatie over henzelf logischerwijs willen achterhouden, terwijl ze informatie die belastend is voor de tegenpartij of henzelf positief uitkomt juist willen onderstrepen en aandikken.¹⁶ Als laatste zal ik nagaan op welke wijze de kranten gebruikmaakten van politiserend en polariserend taalgebruik. Hoe schreven de kranten over zichzelf en over de tegenstander? Welke termen gebruiken ze en zijn alle kranten expliciet partijdig of is de partijdigheid subtieler?

Indeling en snelheid

In hedendaagse kranten is de positie van een artikel binnen een krant een directe reflectie van het belang dat door de redactie aan een bericht wordt gehecht; belangrijke berichten staan prominent op de voorpagina terwijl minder belangrijke berichten verder achter in de krant zijn geplaatst. In de vroegmoderne tijd was van een dergelijke rangschikking geen sprake.¹⁷ De plaatsing van krantenberichten werd in plaats daarvan bepaald door het moment dat ze door de courantier ontvangen werden. Doordat nieuwsberichten er, afhankelijk van waarvandaan ze kwamen, enkele dagen of weken over konden doen om de courantier te bereiken, zorgde dit er in de praktijk voor dat nieuwsartikelen waren gesorteerd op datum, beginnend met het oudste nieuwsbericht en eindigend met het nieuwste. Deze manier van sorteren was ook de norm voor Nederlandse kranten in de weken na de slag bij Jutphaas: zowel de patriotse als de orangistische kranten hielden hoofdzakelijk vast aan het sorteren van berichten op datum. Hierdoor is uit de indeling van de artikelen geen politieke voorkeur merkbaar.

14 Dit wordt onderstreept door Peter A.J. van den Berg, *'De vrye Nederlander: Politieke oppositie in een journalistiek jasje'*, in: Pieter van Wissing ed., *Stooschriften: Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008) 91-107, aldaar 101-102.

15 Joop W. Koopmans, *Early modern media and the news in Europe: perspectives from the Dutch angle* (Leiden 2018) 189-207.

16 Andrew Pettegree, *The invention of news: How the world came to know about itself* (New Haven 2014) 208-229.

17 Ibidem, 313-314; Koopmans, *Early modern media and the news in Europe*, 192-193.

Een relatief nieuw fenomeen in achttiende -eeuwse kranten waren ingezonden brieven. Hoewel de meeste kranten gebruikmaakten van brieven van bewindslieden of ooggetuigen als bron voor de berichtgeving van een gebeurtenis, maakten de orangistische *Geldersche Historische Courant* en de patriotse *Nederlandsche Courant* en *Oprechte Nederlandsche Courant* consistent gebruik van ingezonden brieven, waarin lezers hun meningen over actuele onderwerpen konden uiten. Dit fenomeen was overgenomen van politieke tijdschriften.¹⁸ Door deze incorporatie van ingezonden brieven zag de indeling van deze kranten er anders uit dan die van de andere kranten. De indeling van de twee patriotse kranten was niet politiek, maar vooral praktisch gemotiveerd: nadat de gewone nieuwsberichten, geordend op datum, aan bod waren gekomen was er ruimte voor enkele achter elkaar geplaatste ingezonden brieven. *De Geldersche Historische Courant* ging onregelmatiger met ingezonden brieven om. Niet altijd waren ze in de krant aanwezig, maar als er een geplaatst werd dan was deze meestal aan het begin van de krant te lezen, vooraf aan de reguliere berichten. Omdat deze ingezonden brieven een luide orangistische boodschap verkondigden kan deze plaatsing geïnterpreteerd worden als een politieke keuze. Door een in het oog springend orangistisch opiniestuk op de voorpagina te plaatsen, zou de *Geldersche Historische Courant* gebruik kunnen hebben gemaakt van een politiek gemotiveerde indeling.

Zoals eerder benoemd was er door infrastructurele beperkingen in de vroegmoderne tijd sprake van nieuwsvertraging en kon het, afhankelijk van waar een nieuwsbericht vandaan kwam, een tijd duren voordat de courantier het ontving en het kon publiceren.¹⁹ De lezers wilden het nieuws uiteraard zo snel mogelijk ontvangen, waardoor kranten met elkaar concurreerden over wie belangrijk nieuws het snelst kon publiceren en zodoende de meeste exemplaren van zijn krant zou verkopen.²⁰ De meeste kranten in de Republiek aan het eind van de achttiende eeuw waren elkaars concurrenten aangezien veel hiervan in meerdere steden verkrijgbaar waren.²¹ Net zoals winst voor de redacties van moderne kranten een belangrijke factor is, was dit ook zo voor de courantiers van vroegmoderne kranten.²² Zij probeerden hierom hun inhoud af te stemmen op wat hun lezerspubliek aansprak zodat ze zoveel mogelijk exemplaren zouden verkopen.²³

18 Van Sas, 'Opiniepers en politieke cultuur', 98.

19 Koopmans, *Early modern media and the news in Europe*, 189-207.

20 Ibidem, 189.

21 Ibidem, 192, 204; Rietje van Vliet, '“Wy zyn immers prinsluidjes met malkander”: De productie van de *Geldersche Historische Courant*', in: Pieter van Wissing ed., *Stooschriften: Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008) 129-145, aldaar 135.

22 Van Sas, 'Opiniepers en politieke cultuur', 105.

23 Pettegree, *The invention of news*, 311.

Zou de snelheid van de berichtgeving over de patriotse overwinning bij Jutphaas politiek gemotiveerd kunnen zijn? Het lijkt immers logisch dat patriotse courantiërs sneller over de overwinning wilden publiceren dan de orangisten. Ook vanuit financieel oogpunt is dit logisch: voor de concurrerende patriotse kranten was het van belang om deze voor de patriotse lezers belangrijke primeur als eerste te publiceren. Orangistische lezers zouden waarschijnlijk minder interesse hebben gehad in het lezen over hun verlies, waardoor de drang om er snel over te publiceren bij Orangistische kranten minder zou zijn geweest. Een probleem met deze hypothese is het feit dat courantiërs op voorhand niet hadden kunnen weten in wiens voordeel de slag zou uitpakken. Ook zij hadden te maken met nieuwsvertraging en wisten het verloop van de slag dus pas toen het nieuws hen bereikte. De vraag is dus of er speling mogelijk was tussen het moment waarop de courantiërs over het verloop van de slag hoorden en het moment waarop hun kranten gepubliceerd werden. Vroegmoderne courantiërs haalden hun kopij meestal uit nieuwsbrieven, maar dit was niet de snelste vorm van nieuwsverspreiding.²⁴ De eerste berichten van belangrijke zaken bereikten de inwoners van de Republiek namelijk mondeling.²⁵ De vroegste geruchten vanuit de mondelinge nieuwsverspreiding waren sneller dan nieuwsbrieven en zullen dus waarschijnlijk ook de eerste bronnen van de courantiërs zijn geweest. Zodoende zou het kunnen dat er wel degelijk voldoende speling was om ervoor te zorgen dat er een merkbaar verschil was tussen de snelheid van patriotse en orangistische kranten bij de publicatie over de slag bij Jutphaas.

Afstand is duidelijk de belangrijkste factor voor de snelheid van nieuwsverspreiding over de slag. De patriotse *Utrechtse Courant* was op 11 mei de eerste krant die over de slag berichtte met een uitgebreid, bijna paginavullend verslag.²⁶ Dit is logisch, gezien de ligging van Jutphaas net ten zuiden van Utrecht. Deze editie kon door de hectiek van de slag echter pas een dag later uitgegeven worden.²⁷ Eveneens op 11 mei berichtte de in Amsterdam uitgegeven patriotse *Nederlandsche Courant* dat een slag bij Jutphaas voorhanden was en dat de krant die avond nader bericht verwachtte.²⁸ Dit bericht is een voorbeeld van de manier waarop vroegmoderne kranten probeerden om lezers de volgende editie te laten kopen door te beloven dat hierin meer duidelijkheid over een onderwerp zou komen.²⁹ Dit geeft aan dat de slag belangrijk werd gevonden,

- 24 Pettegree, *The invention of news*, 316-318.
 25 Koopmans, *Early modern media and the news in Europe*, 192.
 26 'Nederlanden', *Utrechtsche Courant* 57 (11-05-1787) 1.
 27 Dit werd vermeld in de koptekst van de uitgave.
 28 'Nederlanden', *Nederlandsche Courant* 57 (11-05-1787) 1.
 29 Koopmans, *Early modern media and the news in Europe*, 200.

anders zou een dergelijke marketingtruc niet werken en was er geen reden om voortijdig over de slag te berichten.³⁰ De patriotse *Leydse Courant* kon op 11 mei al wel berichten dat de slag had plaatsgevonden en dat er geweren, vaandels en trommels waren buitgemaakt door de Utrechters.³¹ Als bron noemde de krant 'een heer dezen morgen om 5 uren uit Utrecht gereden'. De reden dat de *Leydse Courant* zo snel kon zijn was dus omdat ze gebruikmaakten van een vroeg mondeling gerucht.

Op 12 mei berichtte de neutrale *Amsterdamsche Courant* in een kort bericht dat er bij Jutphaas een slag had plaatsgevonden tussen 'vry burgers en militairen'.³² De krant ging niet in op het verloop van de slag omdat er nog 'geene volkomen berichten' zouden zijn, maar uit het uitblijven van de *Utrechtsche Courant* werd geconcludeerd dat er wel degelijk iets had plaatsgevonden. Het is aannemelijk dat hier bedoeld werd op het bestaan van geruchten en dat de krant deze bewust niet overnam, maar wilde wachten op de berichtgeving van de *Utrechtsche Courant*. Dit lijkt te kloppen aangezien de volgende editie van 15 mei het plaatsvinden van de slag en de overwinning van de patriotten bevestigde en hiervoor de *Utrechtsche Courant* als bron noemde.³³ De patriotse *Hollandsche Historische Courant*, *Oprechte Haarlemse Courant* en de *Oprechte Nederlandsche Courant* hechtten minder waarde aan het verifiëren van hun bronnen en publiceerden op 12 mei al lange artikelen waarin de patriotse overwinning zorgvuldig werd beschreven.³⁴ Op de inhoud van deze artikelen zal ik later ingaan.

De eerste orangistische berichtgeving over de slag verschijnt pas op 15 mei in de *Geldersche Historische Courant*.³⁵ Dit is vrij laat voor een krant uitgegeven in Zaltbommel, een stadje dat niet ver van Utrecht af ligt en uitstekende postverbindingen had.³⁶ De slag werd ook niet in een eigen artikel benoemd, maar werd besproken in een artikel dat ging over Hollandse versterkingen voor Utrecht. Het lijkt mij dat de slag ook al besproken had kunnen worden in de vorige editie van 12 mei, maar dat er bewust voor gekozen is om dit niet te doen

30 Er kan gespeculeerd worden over de rol die mondelinge onbevestigde geruchten hierin hadden. Wellicht hadden de eerste geruchten over de patriotse overwinning Amsterdam al bereikt toen de krant uitgegeven werd.

31 'Nederlanden', *Leydse Courant* 57 (11-05-1787) 1.

32 'Nederlanden', *Amsterdamsche Courant* 57 (12-05-1787) 1.

33 'Nederlanden', *Amsterdamsche Courant* 58 (15-05-1787) 1.

34 'Nederlanden', *Hollandsche Historische Courant* 57 (12-05-1787) 1-2; 'Nederlanden', *Oprechte Haarlemse Courant* 57 (12-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 59 (12-05-1787) 1.

35 'Nederlanden', *Geldersche Historische Courant* 59 (15-05-1787) 2.

36 Zaltbommel lag op de postroute tussen Den Bosch en Utrecht; Van Vliet, 'De productie van de *Geldersche Historische Courant*', 135.

vanwege het pijnlijke verlies van de orangistische legers. Eveneens op 15 mei berichtte de patriotse *Groninger Courant* over de slag, wat logisch is gezien het nieuws hier pas later moet zijn aangekomen.³⁷ Datzelfde geldt voor de orangistische *Leeuwarder Courant*, wiens eerste bericht over de slag op 16 mei als laatste verscheen.³⁸ In tegenstelling tot de *Geldersche Historische Courant* besteedde deze krant wel een apart artikel aan de slag en werd deze vrij uitvoerig beschreven.

Aan de precieze data van berichtgeving moet niet te veel waarde gehecht worden, want kranten verschenen maar enkele keren per week. Zo lijkt het veelzeggend dat de patriotse *Groninger Courant* een dag eerder berichtte dan de orangistische *Leeuwarder Courant*, maar in werkelijkheid publiceerde de *Leeuwarder Courant* niet op 15 mei en ging het bij beide kranten om de eerste uitgave van de week.³⁹ Toch is er naar mijn mening uit de voorgaande gevallen op te maken dat patriotse kranten nieuws over de slag over het algemeen sneller wilden publiceren dan de andere kranten en daarvoor soms minder kieskeurig omgingen met hun bronnen. Ook de lengte van de patriotse artikelen valt op. De *Geldersche Historische Courant* toonde tegelijkertijd juist helemaal geen interesse in het snel willen publiceren van nieuws over de slag.

Onzekere tijdingen

Naast de trage snelheid van het nieuws waren de berichten als ze eenmaal binnenkwamen ook moeilijk te verifiëren.⁴⁰ Bronnen waren vaak maar schaars en het kwam ook regelmatig voor dat kranten werden opgelicht met vervalste bronnen.⁴¹ Bij het binnenkomen van meerdere elkaar tegensprekende berichten moest een courantiër keuzes maken over hoe hiermee om te gaan. Moest de bron worden geloofd, of moest worden gewacht op meer zekerheid? In het vorige hoofdstuk is gebleken dat patriotse kranten waarschijnlijk minder zorgvuldig waren met het verifiëren van hun bronnen over de slag bij Jutphaas dan de *Amsterdamsche Courant* en de orangistische kranten. Wat betekende dit voor de feitelijke juistheid van de berichtgeving van de kranten?

Belangrijk hierbij is het politieke aspect. De slag bij Jutphaas werd gebruikt als propagandamiddel door de patriotse media, waardoor het van politiek belang was om de slag belangrijker te doen voorkomen dan hij daad-

37 'Nederlanden', *Groninger Courant* 39 (15-05-1787) 1.

38 'Staat-nieuws.', *Leeuwarder Courant* 1566 (16-05-1787) 1-2.

39 De *Groninger Courant* publiceerde enkel op dinsdag en vrijdag terwijl de *Leeuwarder Courant* enkel op woensdag en zaterdag verscheen.

40 Koopmans, *Early modern media and the news in Europe*, 206.

41 Joop Koopmans, 'The 1755 Lisbon earthquake and tsunamis in Dutch news sources: The functioning of early modern news dissemination', in: S.F. Davies en P. Fletcher eds., *News in early modern Europe – Currents and connections* (Leiden 2014) 19-40, aldaar 31; Pettegree *The invention of news*, 317.

werkelijk was.⁴² Het was niet ongevoen voor vroegmoderne kranten om het nieuws politiek te censureren door bepaalde feiten die als ongewenst werden beschouwd weg te laten.⁴³ In de patriotse tijd werden kranten ervan beschuldigd alleen maar nieuws te publiceren die de eigen partij positief uitkwam en soms werden gebeurtenissen zelfs moedwillig door kranten verzonnen.⁴⁴

Omdat het precieze verloop van de slag nog steeds betwist wordt en de versies van de kranten uit 1787 allemaal op bepaalde punten van elkaar afwijken, zal ik het toetsen van feitelijke juistheid moeten beperken tot zaken die wel verifieerbaar zijn, zoals de troepensterkte en het aantal slachtoffers.⁴⁵ Hierbij zal ik de cijfers die door historicus Olaf van Nimwegen in zijn boek *De Nederlandse burgeroorlog (1748-1815)* worden benoemd als leidraad nemen. Bij de slag vochten 250 patriotten, versterkt met dertig scherpschutters en drie kanonnen tegen ongeveer driehonderd militairen, waaronder ongeveer zestig grenadiers. Het aantal doden bedroeg drie personen, twee aan de zijde van de patriotten en één grenadier. Ongeveer vijftien personen zouden in totaal gewond zijn geraakt.

Vanwege de verschillende tegenstrijdige berichten die de neutrale *Amsterdamsche Courant* voorbij zag komen, weigerde deze krant aantallen te noemen.⁴⁶ Anders was dit voor de patriotse kranten, die allen verschillende aantallen gaven. Wat betreft de troepensterkte van de patriotten zaten de meeste kranten dicht in de buurt. Zo schreven de *Hollandsche Historische Courant* en de *Nederlandsche Courant* over tweehonderd man, berichtten de *Oprechte Haarlemse Courant*, de *Oprechte Nederlandsche Courant* en de *Utrechtsche Courant* over ongeveer 250 man en schatte de *Leydse Courant* het troepenaantal het hoogst in met driehonderd man.⁴⁷ De *Groninger Courant* schreef daarentegen over een waar mirakel: slechts 150 burgers zouden een 600 man tellend stadhouderlijk leger hebben gedecimeerd.⁴⁸ Deze overschatting van de vijandelijke overmacht past bij het belangrijker willen laten lijken van de slag voor propagandadoeleinden. Op deze manier lijken de Utrechtse burgers immers heldhafter dan ze daad-

42 Van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog*, 224.

43 Pettegree, *The invention of news*, 217.

44 Dit gebeurde bijvoorbeeld in de *'s-Gravenhaegsche Courant*: W.R.D. van Oostrum, 'De listige momerie van *De Haagsche Correspondent* (1786-1787)', in: Pieter van Wissing ed., *Stoek-schriften: Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008) 109-127, aldaar 111.

45 Van Nimwegen, *De Nederlandse burgeroorlog*, 218-224.

46 'Nederlanden', *Amsterdamsche Courant* 58 (15-05-1787) 1.

47 'Nederlanden', *Hollandsche Historische Courant* 57 (12-05-1787) 1-2; 'Nederlanden', *Nederlandsche Courant* 57 (11-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Oprechte Haarlemse Courant* 57 (12-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 59 (12-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Utrechtsche Courant* 57 (11-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Leydse Courant* 57 (11-05-1787) 1.

48 'Nederlanden', *Groninger Courant* 39 (15-05-1787) 1.

werkelijk waren. De twee andere patriotse kranten die naast het aantal patriotse troepen ook het aantal orangistische militairen gaven gingen mee in het overschatten van de orangistische legermacht, maar deden dit minder extreem dan de *Groninger Courant*. De *Oprechte Nederlandsche Courant* schreef dat 240 patriotten tegenover vierhonderd militairen stonden en de *Utrechtsche Courant* sprak over een treffen tussen 250 patriotten en 350 orangisten.⁴⁹

Ook het aantal doden werd door de patriotse kranten overdreven. De *Nederlandsche Courant* hield zich in en meldde dat het aantal doden aan orangistische kant 'verscheiden' was.⁵⁰ De *Leydse Courant* en de *Hollandsche Historische Courant* berichtten vier tot vijf patriotse doden en de laatstgenoemde voegde hier 'veele dooden' bij de orangisten aan toe.⁵¹ De *Oprechte Nederlandsche Courant* sloot zich hierbij aan, maar kon ook melding maken van een 'onbeschryvelyk' aantal orangistische gewonden.⁵² In de volgende editie van deze krant werd een ingezonden brief geplaatst van een Utrechter die beweerde met één van de krijgsgevangenen te hebben gesproken en van hem te horen hebben gekregen dat er aan orangistische kant sprake zou zijn van wel 130 doden.⁵³ In de editie van 19 mei moest de redactie echter bekennen dat ze in een vervalste brief waren getrapt.⁵⁴ Ook bij het aantal doden spande de *Groninger Courant* de kroon: volgens hen was er sprake van 220 doden, die zich vrijwel exclusief aan orangistische kant zouden bevinden.⁵⁵ Daarbij werden ook enkele zogenaamd gesneuvelde stadhoudelijke officieren bij naam genoemd, terwijl hen in werkelijkheid niets mankeerde. De *Utrechtsche Courant* kwam wederom het dichtst bij de waarheid. Er werd bericht over twee patriotse doden en een 'gering aantal' bij de vijandelijke partij.⁵⁶

In het orangistische kamp was er een stuk minder speculatie. De *Geldersche Historische Courant* wilde waarschijnlijk zo min mogelijk over de slag schrijven en ging dus ook niet in op de details.⁵⁷ De *Leeuwarder Courant* deed dit wel, maar was voorzichtiger dan de patriotse concurrenten.⁵⁸ Het patriottenle-

49 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 59 (12-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Utrechtsche Courant* 57 (11-05-1787) 1.

50 'Nederlanden', *Nederlandsche courant* 58 (14-05-1787) 1.

51 'Nederlanden', *Leydse Courant* 57 (11-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Hollandsche Historische Courant* 57 (12-05-1787) 1-2.

52 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 59 (12-05-1787) 1.

53 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 60 (15-05-1787) 1.

54 '****', *Oprechte Nederlandsche Courant* 62 (19-05-1787) 2.

55 'Nederlanden', *Groninger Courant* 39 (15-05-1787) 1.

56 'Nederlanden', *Utrechtsche Courant* 57 (11-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Extra-ordinaire Utrechtsche Courant* 6 (15-05-1787) 1.

57 'Nederlanden', *Geldersche Historische Courant* 59 (15-05-1787) 1.

58 'Staat-nieuws', *Leeuwarder Courant* 1566 (16-05-1787) 1-2.

ger zou hebben bestaan uit tweehonderd vrijwilligers, dertig scherpschutters en drie kanonnen. De *Leeuwarder Courant* wilde zich niet wagen aan het benoemen van het aantal slachtoffers omdat die niet vast te stellen waren. Ook het aantal stadhouderlijke troepen bleef onbenoemd.

De *Utrechtsche Courant* zat consistent het dichtst bij de waarheid. Dit komt waarschijnlijk door de korte afstand tot de plek waar het nieuws gebeurde, waardoor dit makkelijker te verifiëren was. Bij de patriotse kranten is duidelijk een neiging zichtbaar om het nieuws aan te dikken en de patriotse overwinning grootser te doen voorkomen dan deze in werkelijkheid was. Zo zouden ze met minder man tegen een grotere legermacht hebben gestaan en veel slachtoffers hebben gemaakt. Dit droeg bij aan de patriotse propagandamachine, die baat had bij dit soort heldenverhalen om mensen te inspireren. Het is de vraag in hoeverre de courantiers moedwillig meededen aan het drukken van onwaarheden. Zij konden immers ook moeilijk aan de waarheid komen en de *Oprechte Nederlandsche Courant* verontschuldigde zich voor het plaatsen van een nepbrief waarvan ze dachten dat hij echt was. Toch moesten de courantiers bewust zijn geweest van het feit dat de berichten die zij plaatsten op zijn minst onzeker waren. De *Amsterdamsche Courant* en de *Leeuwarder Courant* wisten dit ook en waren daarom voorzichtiger met het noemen van cijfers. De beslissing van de patriotse courantiers om de berichten desondanks te plaatsen is volgens mij een bewuste, politiek gemotiveerde keuze te noemen. Waarschijnlijk zou de mate van moedwilligheid per krant verschillend zijn geweest.

Ophemeling en demonisering

De politieke opiniepers die in de jaren 1780 opkwam bleef niet enkel bij impliciete uitingen van partijdigheid zoals het verdraaien van het nieuws, maar vaak werd ook de directe confrontatie opgezocht. Medestanders werden bewierookt en tegenstanders werden door het slijk gehaald. Joost Rosendaal beschreef in zijn boek *De Nederlandse revolutie: Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* de manieren waarop dit gebeurde.⁵⁹ Voor de patriotten was Willem V een tiran en waren zijn aanhang duivelse beesten, daarbij zou hij onkundig zijn en enkel uit zijn op eigen belang. Zelf waren zij deugdzaam, nadenkende burgers. De term 'aristocraat' werd een scheldwoord voor alle regeerders die tegenstander waren van de patriotse zaak. Ondanks hun opstandigheid en nadruk op de rede, waren de patriotten, anders dan de Franse revolutionairen, wel degelijk gelovige christenen die rechtvaardiging uit de bijbel haalden. Volgens de patriotten hadden zij God aan hun zijde. De orangisten zagen Willem V als hun door God aangewezen leider en de patriotten juist als goddeloze oproerkraaiers die kinderachtig soldaatje speelden in hun burgermilities. Volgens de orangisten waren de

patriotten verantwoordelijk voor een verval van zeden in de Republiek.⁶⁰ Hoe passen de krantenberichten rondom de slag bij Jutphaas in deze traditie? Hoe spreken zij over de eigen partij en de tegenstander?

In de patriotse krantenberichten valt met betrekking tot de slag een enorme aandikking op en een verheerlijking van de burgers die hierin deelnamen als onderdeel van de burgermilitie. Zo sprak de *Leydse Courant* van een 'eeuwig gedenkwaardige actie' en was de *Groninger Courant* verheugd om te berichten over 'de complete triomf van onze braave burgery.'⁶¹ 'Kunnen de burgertjes nu ook vegten? Is het nu nog waar, dat één soldaat tien burgers kan verslaan? Wat zeggen nu die zogenaamde orangefyntjes?' schreef een lezer aan de *Nederlandsche Courant*.⁶² De slag bewees in de ogen van de patriotten dat het orangistische beeld van soldaatje spelende kinderen onterecht was. De moed en de verdiensten van het 'helden-corps' werden in alle patriotse kranten geprezen, maar bijzonder veel aandacht was er voor de gesneuvelde kapitein Govert Visscher, die door de kranten als een martelaar voor de patriotse zaak werd neergezet. De *Oprechte Nederlandsche Courant* beschreef zijn dood als volgt:

'Wanneer een kogel hem in 't oog door het hoofd trof, en dien waren burgerheld dus verraderlyk ter nedervelde; eene handelwyze die de onze tot gerechte wraak aanvoerde, en als leeuwen het bloed van hun teneergeslagen broeder heeft doen wreeken, en ieder eerlyk vaderlander verpligt is te wreeken tegen alle die gedrogten, die oorzaak zyn van, of door hun gedrag instemmen of goedkeuren, zulke eene tyrannieke aanvoering van militairen tegen burgers; 's heldsdood is treffende, doch zyne glorie zal eeuwig leven! Ieder Stichtenaar, ieder vaderlander, zal zyne asche altoos heilig beschouwen, en tranen van dankbaarheid op zyn grafzerk storten, als zyn bloed voor 't vaderland gelaten hebbende.'⁶³

Visscher en de andere patriotse dode, een kanonnier genaamd Robertus van der Vlerk, zouden begraven worden als helden. Een uitbundige militaire begrafenisceremonie werd op touw gezet en meerdere patriotse kranten maakten ook hier melding van. De *Utrechtsche Courant* bracht zelfs een speciale editie uit die volledig in het teken stond van de plechtigheden.⁶⁴

60 Van Wissing, 'De post naar den Neder-Rhijn', 57.

61 'Nederlanden', *Leydse Courant* 58 (14-05-1787) 1; 'Nederlanden', *Groninger Courant* 39 (15-05-1787) 1.

62 'Brief van een heer te Utrecht aan een heer te Amsterdam', *Nederlandsche Courant* 59 (16-05-1787) 2.

63 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 59 (12-05-1787) 1.

64 *Extra-ordinaire Utrechtsche Courant* 7 (17-05-1787).

In de overwinning zagen de patriotse kranten het bewijs dat God met hen was. De eerder besproken overschatting van het stadhouderlijke leger en het aantal gemaakte slachtoffers door de kranten zal daar waarschijnlijk aan hebben bijgedragen. Hoe anders was zo een totale overwinning mogelijk als niet dankzij goddelijke interventie? God was met de patriotten 'en de uitkomst vernietigt alle twyfel daar aan', aldus de *Hollandsche Historische Courant*.⁶⁵

Patriotse kranten vormen geen uitzondering van de norm wat betreft het demoniseren van de tegenstander. Ze noemden de tegenstander onder andere 'vyanden der burgery', 'tyrannen', 'burgermoorders', 'het aristocratisch beest', 'dwingelanden' en 'werktuigen der boosheid'. De *Hollandsche Historische Courant* beschreef de militairen als een 'zeer uitgelaaten en baldaadig' volkje.⁶⁶ 'Die snoodaards, welken niet schroomen een burger-oorlog te ontsteeken, om hun gevloekte doelwit te bereiken.'

Wat opvalt aan de manier waarop patriotse kranten over hun tegenstanders praatten en waarmee ze ook enigszins verschilden met de norm zoals door Rosendaal beschreven, is de afwezigheid van Willem V. De meeste patriotse kranten noemden hem niet als boosdoener, terwijl kritiek op hem persoonlijk in andere media juist veelvoorkomend was. Misschien is de reden hiervoor het feit dat het beledigen van Willem V kon leiden tot vervolging.⁶⁷ Pamfletten en spotprenten waren meestal anoniem en konden zo onbestraft blijven. Kranten waren dat niet en courantiërs liepen daardoor meer risico. De enige patriotse krant die het wel aandurfde om Willem V aan te vallen was de *Oprechte Nederlandsche Courant*, die een persoonlijke brief van Willem V in handen hadden gekregen waarin hij verklaarde dat hij niets van de aanval op Utrecht afwist.⁶⁸ Volgens de krant was dit, indien het klopte, evengoed volstrekt ontoelaatbaar omdat dat zou betekenen dat de stadhouder zijn rol als kapitein-generaal niet goed uitvoerde en onkundig was. Hieronder volgt een selectie uit het artikel:

'Wat doen wy met een stadhouder, die niet weet van eene gebeurtenis, waaraan niet minder afhangt dan het welvaren eener provintie, en het leven van eenige duizende menschen? Z.H. [Zijne Hoogheid] weet niet van den aanmarsch der troepen op Utrecht, hy zegt, hy onderschryft het: is dan Z.H. geen kapitein-generaal meer? [...] Wat moet men denken van een stadhouder, van een kapitein-generaal, die zich in stukken van het uitterste gewigt, en die betrekking hebben tot zynen post, als een kind laat blind houden? Of die, willens blind,

65 'Nederlanden', *Hollandsche Historische Courant* 58 (15-05-1787) 1.

66 'Nederlanden', *Hollandsche Historische Courant* 57 (12-05-1787) 1-2.

67 Rosendaal, *De Nederlandse revolutie*, 119-120; Van Sas, 'Opiniepers en politieke cultuur', 107-109.

68 'Nederlanden', *Oprechte Nederlandsche Courant* 60 (15-05-1787) 1.

niets bedoelt dan door geweld of bedrog het land te overheerschen? [...] Hoe afgryselek, hoe gevaarlyk is zulk een schepsel voor een volk? Kan men in een ander geval niet allerbillykst veronderstellen, dat zulk een man dom of boosaartig genoeg is, ons allen, ten minste die hem mishagen, door onwetendheid of boosheid te laten uitplunderen en vermoorden?’

Dit artikel volgt het patroon van andere contemporaine geschriften tegen de stadhouder. De stadhouder wordt ervan beticht dom en onwetend te zijn; een blind kind dat door bedrog het land tracht te overheersen en wiens boosheid een gevaar vormt.

In de orangistische kranten werd, zoals eerder besproken, liever niet over de slag gepraat. De *Leeuwarder Courant* deed dit wel, maar op een uitsluitend beschouwende manier. De toon in de artikelen van deze krant laten blijken dat de *Leeuwarder Courant* slechts beperkt meeging in de politisering van de kranten. De krant leverde wel commentaar op de bredere context van de slag, namelijk de staat van burgeroorlog waarin de Republiek sinds de slag verkeerde. Dit vond de *Leeuwarder Courant* een bijzonder slechte ontwikkeling die zou leiden tot de ‘totaalen ondergang van deze geheele Republiek’, wat voorkomen moest worden.⁶⁹

De *Geldersche Historische Courant*, die in tegenstelling tot de *Leeuwarder Courant* wel opiniërend was, schreef het volgende over de door de patriotten zo gevierde burgermilitie:

‘Men zegt dat onder het moordrot van d’Averh... mede een gedeelte van ‘t hansworste corps in burger klederen zich bevonden en een hoofdrol gespeelt hebben, dit zoo zynde is het te wenschen dat dit gespuis vogelvry verklaard, en de chef opgehangen worde.’⁷⁰

De naam van D’Averhoul, die het commando voerde over de patriotten tijdens de slag, is afgekap. Dit is waarschijnlijk omdat de krant de naam van zo een schandelijk persoon liever niet uitschrijft. Het bericht is duidelijk polariserend en volgt het orangistische patroon van het belachelijk maken van de burgermilities, hier ‘t hansworste corps in burger klederen’ genoemd.

Verder liet de *Geldersche Historische Courant* hoofdzakelijk van zich horen over de dreiging van een burgeroorlog. In een ingezonden brief deed een ‘welmeenend vaderlander’ een oproep tot verzoening omdat hij vreesde dat ‘de geheele ondergang’ voor de deur stond indien de polarisatie voortzette:

69 ‘Staat-nieuws’, *Leeuwarder Courant* 1816 (19-05-1787) 2.

70 ‘Nederlanden’, *Geldersche Historische Courant* 59 (15-05-1787) 2.

‘Is er dan niet een middelweg te vinden die alles weder kan vereenigen? Dat de parthyen van weerskanten van haare voornemens afzagen, opofferingen deden aan het gemeenebest, dat men het strengste regt niet staande hield, maar billyke evenredigheid zegt van alle kanten, op billyke, wyze bemiddelingen en schikkingen bedacht ware tot vereeniging. Dan zoude men, hoewel van weerskanten verliezen, voor het algemeen nog veel winnen’⁷¹

De inhoud van deze geplaatste brief lijkt tegenstrijdig met de verder sterk partijdige inhoud van de *Geldersche Historische Courant*, maar de verdere inhoud van de brief verraadt waar de loyaliteit van de auteur werkelijk lag. Zo is de taak van de burgers om deze verzoening te bereiken om ‘aan de regenten de zorge van de regeering over te laten’ en luidde de oproep: ‘en gy braave borger, werkt dog meede tot uw geluk door ondergeschiktheid en gehoorzaamheid.’ In feite zouden de patriotten dus degenen moeten zijn die concessies dienden te doen.

De *Geldersche Historische Courant* maakte veelvuldig gebruik van ingezonden brieven om politiek te bedrijven. In een andere ingezonden brief, getiteld ‘Aan de misleide burgeren van Utrecht’ werd gewezen op het verval van zeden dat onder patriots bewind in de stad zou hebben plaatsgevonden.⁷² De auteur stelt zich voor als een bejaarde Utrechter die de stad in de laatste jaren heeft zien vervallen ‘want meened, bedrog en ongerechtigheid hebben hier een zetel gesticht.’ In de brief werd een oproep gedaan om terug te keren naar de tijd van weleer: ‘Misleide burgeren! Gy leefde gelukkig toen eeden heilig waren, toen echte vryheid bestond, en er geen valsche schim onder den naam van vryheid, voor uwe oogen zweefde.’

Conclusie

Partijdigheid was in de krantenberichten over de slag bij Jutphaas alom aanwezig. Deze partijdigheid leidde bij de *Geldersche Historische Courant* tot een van de vroegste voorbeelden van een politiek gemotiveerde krantenindeling. Bij patriotse kranten had het tot gevolg dat zij nieuws over de slag bij Jutphaas zo snel mogelijk wilden publiceren om hun overwinning te vieren en daarvoor soms genoeg namen met mondelinge geruchten. Uit enthousiasme over de overwinning bij Jutphaas besteedden patriotse kranten ook veel aandacht aan de gebeurtenis. De orangistische kranten waren voorzichtiger in het publiceren van artikelen over de slag en waren zodoende later met hun berichtgeving. Ook

71 ‘Aanspraak van een welmeenend vaderlander, aan alle, voor ons land welmeenende regenten, burgers en ingezetenen.’, *Geldersche Historische Courant* 58 (12-05-1787) 1.

72 ‘Aan de misleide burgeren van Utrecht.’, *Geldersche Historische Courant* 60 (17-05-1787) 2.

publiceerden zij minder over de slag.

Om de overwinning belangrijker te doen lijken dan hij daadwerkelijk was, werden de feiten in patriotse kranten aangedikt. Zo zou een relatief kleine groep patriotten een grotere groep militairen vernietigend hebben verslagen en veel slachtoffers hebben gemaakt, terwijl de partijen in werkelijkheid meer aan elkaar gewaagd waren en er in totaal maar drie doden zijn gevallen. De vraag blijft in hoeverre de courantiers bewust misinformatie verspreidden en in hoeverre zij zelf geloofden in de berichten die zij plaatsten. Volgens mij moeten de courantiers op zijn minst bewust zijn geweest van het feit dat de berichten die zij plaatsten niet bewezen waren. Voorzichtige kranten, zoals de neutrale *Amsterdamsche Courant* en de orangistische *Leeuwarder Courant* benoemden de problematiek van onverifieerbaar nieuws namelijk ook en in tegenstelling tot anderen maakten zij hierdoor de keuze om minder op details in te gaan. Patriotse kranten hadden dit ook kunnen doen, maar kozen er in plaats daarvan, waarschijnlijk politiek gemotiveerd, voor om de berichten toch te plaatsen.

Patriotse en orangistische kranten maakten in hun berichtgeving gebruik van sterk politiserend en polariserende taal. De manier waarop dit gebeurde sluit volledig aan met de manieren die kenmerkend waren voor andere vormen van contemporaine media die in de historiografie al zorgvuldig zijn bestudeerd. De patriotse kranten verheerlijkten de slag hevig, maakten de burgermilities tot helden en de gesneuvelden tot martelaren. De tegenstanders werden gedemoniseerd en met de pen aangevallen. Aan orangistische zijde beperkte De *Leeuwarder Courant* zich enkel tot impliciete partijdigheid en werd de tegenstander niet direct aangevallen. De *Geldersche Historische Courant* deed dit wel en eiste de ter doodveroordeling van de burgerlijke oproerkraaiers. Door middel van ingezonden brieven plaatste deze krant politieke boodschappen, beschuldigde het de patriotten van zedenverval en werd een terugkeer naar gehoorzamere tijden beargumenteerd.

Met dit paper hoop ik meer duidelijkheid te hebben kunnen geven over de wijze waarop kranten in de jaren 1780 politiseerden en hoe dit naar voren kwam. Hiermee draagt dit paper bij aan het grotere debat rond media tijdens de Nederlandse revolutie, waarin kranten slechts een bescheiden rol hebben gespeeld. Voor de historiografie van nieuwsverspreiding is de late achttiende eeuw een bijzondere periode waarin kranten door toedoen van de verlichting politiseerden en een vormende rol in de samenleving kregen. Het begrijpen van deze periode in de geschiedenis van het nieuws is belangrijk omdat het de schakel vormt tussen vroegmodern nieuws en de modernere media van de negentiende eeuw. De historiografie zou gebaat zijn bij verdere bestudering van kranten tijdens de Nederlandse Revolutie. Zo zou een vergelijkende studie naar de inhoud van kranten over een langere periode meer duidelijkheid kunnen geven over de wijze waarop kranten precies veranderden gedurende deze periode.